

[Sayı/Issue: 26, Ağustos/August 2025]

NÂİLÎ, NEDÎM ve HAŞMET'E AİT ÜÇ GAZELİN ÜSLÛP ÖZELLİKLERİ
BAKIMINDAN KARŞILAŞTIRILMASI

(A Comparative Analysis Of The Stylistic Features Of Three Ghazals By Nâilî, Nedîm, And Haşmet)

Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 27 Mayıs 2025

Kabul Tarihi / Date Accepted: 22 Temmuz 2025

Yayın Tarihi / Date Published: 31 Ağustos 2025

DOI Numarası / DOI Number: 10.51592/kulliyat.1707243

Betül Kevser BİLGİ

Doktora Öğrencisi

İnönü Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı

Bölümü

<https://orcid.org/0000-0003-3313-0488>

b.kevserbal@hotmail.com

Makale Bilgisi

Değerlendirme: Bu çalışma çift taraflı kör hakemlik sistemi uygulanarak değerlendirilmiştir.

Etik Beyan: Çalışmanın hazırlanma sürecinde etik ilkelere uyulmuştur.

Etik Kurul Belgesi: Makale için "Etik Kurul Belgesi" gerekmemektedir.

Benzerlik Taraması: "Benzerlik Raporu" Turnitin.com / iThenticate / İntihal.Net sistemi üzerinden alınarak tarama yapılmıştır.

Telif Hakkı: Çalışmanın hazırlanma sürecinde yazar/yazarlar tarafından "Telif Hakkı Formu" imzalanarak sunulmuştur. Yazar/yazarlar dergide yayımlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler.

Atf Bilgisi:

Bilgi, B.K. (2025). Nâilî, Nedîm ve Haşmet'e Ait Üç Gazelin Üslûp Özellikleri Bakımından Karşılaştırılması. *Külliyyat Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, 27(Ağustos), ss. 33-59, <https://doi.org/10.51592/kulliyat.1707243>

Sorumlu Yazar:

Betül Kevser BİLGİ, b.kevserbal@hotmail.com

Özet

XIII. yüzyılda ilk ürünlerini veren klasik Türk şiiri, altı asırlık serüveni boyunca klasik bir tarz içerisinde önemli eserler ortaya koymuştur. Klasik Türk şiirinin zirvesi olarak kabul edilen XVII. yüzyılda farklı tarz ve üslûplar ortaya çıkmıştır. Bu üslûplar sebk-i hindi, hikemî tarz ve mahallileşme olarak adlandırılmaktadır. Sebk-i hindi, XVI. yüzyıl sonları ve XVII. başlarında önce İran'da ve Hindistan'da sonra da klasik Türk şiirinde belirtileri görülen anlamda kapalılığı esas alan bir üslûptur. XVII. yüzyıl şairlerinden Nâîlî'nin şiirlerinde sebk-i hindi etkisi görülür. XVII. yüzyılda Nâbî ekolü olarak da anılan ve şiirde düşünceyi, hikmeti önceleyen hikemî tarz adında yeni bir oluşum daha kendisini göstermiş ve sonraki dönemleri de etkilemiştir. Bu ekolden etkilenen şairlerden biri de XVIII. yüzyıl şairlerinden Haşmet'tir. Klasik Türk şiirinde görülen bir başka üslûp ise mahallileşme çabalarının ürünü olan ve XVIII. yüzyılda daha belirgin hale gelen mahallî üslûptur. Bu yüzyıl şairlerinden Nedîm, mahallî üslûbun önemli temsilcilerinden biri olarak kabul edilir.

Bu çalışmada, klasik Türk edebiyatı şairlerinden üç farklı üslûbun temsilcisi olarak kabul edilen Nâîlî, Nedîm ve Haşmet'in birer gazeli; dil, muhteva ve edebî sanatlar açısından ayrıntılı olarak incelenmiştir. Yapılan analizlerde her gazelin âhenk unsurları, kelime türleri, tamlamalar ve kelime kökenleri gibi biçimsel özellikleri ortaya konmuş; ardından içerik düzeyinde işlenen temalar değerlendirilerek benzerlik ve farklılıklar belirlenmeye çalışılmıştır. Gazellerle ilgili mukayese; klasik üslûp içerisindeki sebk-i hindi, mahallî tarz ve hikemî üslûbun belirgin özellikleri üzerinden yapılmıştır. Bu makalenin amacı, klasik Türk şiirindeki üslûpları hem şekil hem de muhteva bakımından karşılaştırarak üslûplar arasındaki benzerlikler ve farklılıkları somut bir şekilde ortaya koymaktır.

Anahtar Sözcükler: Klasik Türk şiiri, üslûp, sebk-i hindi, hikemî tarz, mahallileşme.

Abstract

Classical Turkish poetry, which produced its first works in the 13th century, created significant works over the course of its six-century tradition within a classical framework. The 17th century, regarded as the pinnacle of this poetry, was a period in which various styles and modes emerged. These stylistic tendencies are referred to as sebk-i hindi, hikemî tarz, and mahallileşme. Sebk-i hindi, a style emphasizing semantic obscurity, first appeared in Iran and India in the late 16th and early 17th centuries, and subsequently manifested itself in classical Turkish poetry, with the poet Nâîlî reflecting its influence. The 17th century also witnessed the emergence of a new formation known as the hikemî tarz, also referred to as the Nâbî school, which prioritized thought and wisdom in poetry and went on to influence later periods. One poet affected by this school was Haşmet, a poet of the 18th century. Another style evident in classical Turkish poetry was the local style, the result of efforts toward mahallileşme, which became more prominent in the 18th century; among the poets of this era, Nedîm is considered one of the foremost representatives of the local style.

This study examines in detail one ghazal each by Nâîlî, Nedîm, and Haşmet-poets regarded as representatives of three different styles of classical Turkish literature-in terms of language, content, and literary devices. The analysis reveals the formal features of each ghazal, including elements of prosody, parts of speech, phrases, and etymological origins of words; subsequently, the themes addressed at the content level are evaluated to identify similarities and differences. The comparison is made through the distinctive features of sebk-i hindi, the local style, and the hikemî tarz within the classical tradition. The aim of this article is to demonstrate more concretely the similarities and differences among these styles in classical Turkish poetry in terms of both form and content.

Keyword words: Classical Turkish poetry, style, sebk-i hindi, hikemî style, localization style.

GİRİŞ

Üslûp kelimesi sözlükte “anlatma, oluş, deyiş veya yapış biçimi, tarz; bir sanatçıya, bir çağa veya bir ülkeye özgü teknik, renk, biçimlendirme ve söyleyiş özelliği, biçem, stil”; edebiyatta “sanatçının görüş, duyuş, anlayış ve anlatıştaki özelliği veya bir türün, bir çağın kendine özgü anlatış biçimi, biçem, tarz, stil” anlamlarına gelmektedir (Türkçe Sözlük 2005: 2062). Üslûbun dil ve edebiyattaki karşılığı kişinin kendi duygu, düşünce ve heyecanlarını öyleme şekli, dili kullanma biçimidir. Üslûp ayrıca yazarın kullandığı dil ile kullandığı dilin kuralları arasındaki sapmaların toplamı ve bu sapmaların eserin konusu ve amacı bakımından yerinde ve özgün olması demektir. Böylece üslûp, hem teknik hem estetik bütünlük arz eder (Durmuş 2012: 383).

Klasik Türk şiiri, bir mazmun edebiyatıdır. Belli kalıplar ve kurallar çerçevesinde icra edilen ve bir gelenek şiiri olan bu şiirde mazmunlar en kalın halka konumundadır. Muhtevadan çok şiirselliğin ön planda olduğu klasik Türk şiirinde teknikte sağlamlık, âhenk ve akıcılık önemlidir; manadan çok söyleyiş güzelliği ön plandadır (Erkal 2019: 287). Klasik şiir belli kuralları çerçevesinde icra edilirken şiir üzerinde belirgin bir değişiklik yapılmamıştır. Yüzyıllar boyunca sadece şairler, şiirin temel unsurlarından söz ve anlam ile ilgili olarak farklılıklar göstermişlerdir. Bu bağlamda bazen sözü anlama, bazen anlamı söze üstün tutmuşlar; duygu, düşünce ve hayallerini bu çerçevede söylemeye çalışmışlardır. Bu durum XVII. yüzyıla gelinceye kadar böyle devam etmiş, bu yüzyıla kadar klasik Türk şiirinde söz ile anlam arasında önemli bir ayrışma görülmemiştir. XVII. yüzyıl klasik Türk şiirin zirveye ulaştığı bir dönem olarak edebiyat tarihlerinde “Orta Klasik Dönem” olarak da tanımlanır. Bu yüzyıl, Türk şiirinde aynı kaynaktan beslenen ancak birbirinden farklı tarz ve üslûpların ortaya çıkması yönüyle de önemlidir (Demirel 2005: 530).

Yapılan çalışmada gazeli incelenen Nâîlî (ö.1077/1666), XVII. yüzyıl şairlerindendir. XVII. yüzyıl önceki yüzyılın edebî geleneğine yeni üslûplar eklenerek zengin bir edebî geleneğin ortaya çıktığı bir yüzyıldır. Bu yüzyılda, bir önceki yüzyılın şiir tarzını devam ettirenlerin oluşturduğu klasik üslûp, hint üslûbu, hikemî üslûp ve mahallî üslûptur. Sebki-hindî'nin en verimli dönemi sayılan bu dönemde şairlerin bu üslûptan etkilenmeleri sınırlı kalmıştır. Mahallî ve hikemî üslûplar ise daha çok sonraki şairler arasında yaygınlaşacaktır (Bilkan 2006: 253-285).

Ali Fuat Bilkan, XVII. yüzyılda dönemin şairlerinden bir kısmının şiirlerinde bu üslûpların özelliklerini bir arada gördüğünü söyler. Ona göre şairlerin hayat seyri ve şiir anlayışlarındaki gelişme ile birlikte söz konusu akımların birbirine benzeyen yönleri ve bazı konulardaki ortak özellikleri bu durumun nedenleri arasında gösterilebilir. Bilkan, dönemin şairleri değerlendirilirken hâkim üslûp anlayışının göz önünde bulundurulduğunu belirtir (2006: 255).

Gazelleri incelenen diğer şairler Nedîm (ö. 11143/1730) ve Haşmet (ö. ö. ?/?), XVIII. yüzyılda yaşamıştır. Son klasik dönem olarak adlandırılan XVIII. yüzyıl, divan şiiri klasik üslûp içerisinde farklı

üslûp özellikleri gösteren damarların görüldüğü bir yüzyıldır. Osman Horata bu durumu şöyle ifade eder:

“Son Klasik Dönem (1700-1800) olarak adlandırılan bu asır, önceki asırlarda oluşan zevk anlayışları doğrultusunda bir gelişme göstermekle birlikte, çok daha renkli, zengin, eklektik bir görünüm arz etmektedir. Anlamdan ziyade sese önem veren açık, tabii, zarif bir söyleyişe dayanan klasik üslûp; bu üslûp içinde kalmakla birlikte ses yerine anlamı (fikri) ön plana çıkaran tebliğî (hikemî, didaktik) üslûp; anlamın ön plana çıktığı, girift ve yeni mazmunlarla yüklü muğlak. Tasannulu söyleyişe dayanan bedîî üslûp (Sebk-i hindî) ve konuşma diline ait söyleyişlerle yüklü, külfetsiz, açık bir söyleyişe yaslanan mahallî/folklorik üslûp, Son Klasik Dönem’in en belirgin çizgileri olur.” (2019: 430).

Araştırmacılar, klasik üslûp içerisinde üç farklı damardan söz etmektedirler. Bu damarlar hikemî üslûp üslûp, sebk-i hindi üslûbu ve mahallî üslûp olarak adlandırılmaktadır. En önemli temsilcisi XVII. yüzyıl şairi Nâbî olarak kabul edilen hikemî üslûbu A. Fuat Bilkan, bir edebî anlayış olarak “düşünceye dayalı hikmetli söz söyleme” olarak tanımlar. Yol göstermek, öğüt vermek bu şiirin amaçlarındandır. Varlığın, kâinatın sorgulandığı; eşya ve hadiselerle alışılmışın dışında bakmayı, görüneni değil onun arkasındaki asıl sebepleri anlamayı öğütleyen şiirlerdir. Şiirlerde ince manalar bulmak amaçlanır. Bu üslûbun temsilcileri dilin sade olması gerektiğini söylemelerine rağmen şiirlerinde sade bir Türkçe ile birlikte anlaşılması güç, zincirleme terkiplerle dolu, süslü ve ağdalı bir dil de kullanmışlardır. Bu üslûbun bazı örneklerinde klasik şiir geleneğinde az rastlanan “reel” gözlemlere yer verilir. Hikemî üslûpta âhenk, diğer üslûplara nazaran daha az öne çıkar (2006: 277).

Mine Mengi’ye göre hikemî şiirin temel işlevi insana yol göstermek, onu eğitmektir. Hikemî şiirde öğüt ve mesaj içerikli söylem mühim bir yer tutar. Bu durum şiiri lirik olmaktan uzaklaştırıp didaktizme yaklaştırırken şiirde derin bir mananın oluşmasını da sağlamıştır. Böylece hikmetli söyleyişler, atasözü ve deyimler şiire girer. Bu duruma paralel olarak şiirde anlamı öne çıkaran sanatlar kullanılır. Telmih, irsal-i mesel, tevriye, kinaye gibi sanatların kullanımı bu tarz şiirlerde sıkça görülmektedir (2005: 183).

Klasik şiir içinde görülen bir başka üslûp ise mahallî üslûptur. Mahallî üslûp, XV. yüzyılda başlamış olmasına rağmen belirgin bir şekilde XVIII. yüzyılda ortaya çıkmıştır. Bu üslûpta basit ifadeler, günlük dile ait kelime ve deyimler, cinaslar ve kelime oyunları görülür. Realist manzaralar ve sosyal hayatı şiire taşıma, Lale Devri’nin coşkusu, bu tarz şiirlerde sıkça görülür. Gerçekçi tiplere beslenen aşk, cefalı sevgili istemeyen âşık bu üslûbun özelliklerindendir. Yeni orijinal benzetmeler ve hayaller bu üslûbun da önemli özelliklerinden bir başkasıdır (Horata 2006: 445-449).

Klasik üslûp içerisinde başka üslûp ise sebk-i hindi üslûbudur. Sebk-i hindi ile ilgili çalışmalar yapan Cafer Mum, bu üslûbu anlaşılması zor ifadelerin kullanıldığı, anlam kapalılığının yoğun olduğu bir üslûp olarak niteler. Sebk-i hindi şairleri, sözü kısaltıp anlamı yoğunlaştırmak amacıyla uzun terkiplere sıkça başvurulmuştur. Onlar, düşünce ve hayallerde incelik ve detayları öne çıkarırlar. İnce hayaller, beraberinde abartılı bir anlatımı da getirmiştir. Bu üslûpta mısra-ı berceste olarak adlandırılan özel bir

beyit yapısı bulunmaktadır. Bu üslûbu benimsyen sanatçılar, anlamı yoğunlaştırıp sözü azaltmak için teşbih, istiare, telmih, kinaye, leff ü neşr ve hüsn-i talil gibi söz sanatlarını çokça kullanmışlardır. Şairler, yeni mazmun ve yeni hayaller bulmak gayreti içerisindeyler. Ayrıca sebk-i hindi şairleri paradoksal imajlardan ve çoklu duyulamalardan yararlanmışlardır. Şiirlerde ızdıraba yer verilmiş, bu ızdırap mübalağalı bir şekilde işlenmiştir (Mum 2019: 405-413). Şairler dış dünyaya değil iç dünyalarına yönelmişler, çevreyi olduğu gibi değil kendi ruh dünyalarına göre anlamlandırmışlar; soyut kavramlarla somut kavramları birleştirmişlerdir (Bilkan 2006: 271). Sebk-i hindi şiirlerinde yeni ve orijinal yapı ve terkipler bulunur. Bu terkiplerde soyut kavramlar somut unsurlara, somut unsurlar soyut kavramlara benzetilir. Alışılmamış bağdaştırma olarak adlandırılan bu kullanımlar Türk şiirinde hep var olmasına rağmen sebk-i hindi şairleri tarafından daha fazla tercih edilmiştir (Demirel 2005: 8).

1.Gazellerin Üslûp İncelemeleri¹

Bu bölümde Nâîlî, Haşmet ve Nedîm'den birer gazel dil, âhenk unsurları ve muhteva bakımından incelenecektir.

A. Nâ'îlî'den Bir Gazel

1. Bu mâtem-gâhda feryâda hayret reh-zen olmuşdur
Hücûm-ı gam tehî-sâz-ı dimâg-ı şîven olmuşdur
2. Zemîn-i dilde kim vakt-ı hasâd-ı kışt-i mihnetdür
Cerâhat tûde tûde dâg hırmı hırmı olmuşdur
3. Tehî-dest-i taleb kâ-m-âver olmaz mâh-ı Ken'âna
Züleyhânun çû dest-âvîzi çâk-i dâmen olmuşdur
4. Ne çâpük-dest sayyâd-ı perîşân-dânedür zülfün
Ki bin yerde ruh-ı pür-hâlüne dâm-efgen olmuşdur
5. Ne efsûn-kâr olur ey Nâ'îlî şî'rün ki lafzından
Zebân-ı reşk-i mu'ciz-kâr-ı ma'nî elken olmuşdur

1.A.1. Gazelin Dil Özellikleri

1.A.1.1. Ses (Âhenk)

Gerek manzum gerekse mensur edebî metinleri diğerlerinden ayıran birtakım özellikler vardır. Bunların en başında âhenk gelir. Manzum eserlerde görülen belli başlı âhenk unsurları vezin, kafiye ve redif başta olmak üzere, tekrar, tam cinas ve diğer cinas çeşitleri, seci, iştikak, şibh-i iştikak, ünlü ve ünsüz ses tekrarlarıdır (Mum 2018: 107).

¹ Gazellerin üslûp incelemesi yapılırken Prof. Dr. Cafer Mum'un "Koca Râgıp Paşa'nın "Söyler" Redifli Gazeli Üzerine Üslûp İncelemesi" makalesinde kullandığı inceleme metodu kullanılmıştır.

1.A.1.1.1.Vezin: İncelenen gazel aruzun “mefâ’îlün mefâ’îlün mefâ’îlün mefâ’îlün” vezniyle yazılmıştır. Bu vezin aruzun hezec bahrinden olup (V___/ V___/ V___/ V___) 12 kapalı ve 4 açık heceden oluşmaktadır. Türk şairleri tarafından şiirimizde en fazla kullanılan kalıptır. Hemen bütün nazım şekilleri, özellikle kasîde ve gazeller, kıta ve şarkılar bu kalıpla yazılmıştır (İpekten 1999: 166).

Gazelde vezin uygulaması yapıldığında 21 yerde imâle yapıldığı görülmüştür. Bunlarda 3’ü imâle-i memdûde, 17’si imâle-i maksûredir (bkz. Tablo-1). İmâle-i maksûre yapılan yerlerden 8’i izâfet kesresidir.

Tablo-1: İmâle Yapılan Yerler²

İmâle Yapılan Tef ile	Yeri	İmâle Yapılan Tef ile	Yeri
/bu-mâ-tem-gâh/	b1/m1/t1/h4=>1(memdûd)	/te-hî-deş-ti/	b3/m1/t1/h4
/hü-cû-mî-gam/	b1/m2/t1/h3	/hı-ke-nâ-na/	b3/m1/t4/h2
/te-hî-sâ-zı/	b1/m2/t2/h4	/zi-çâ-ki-dâ/	b3/m2/t3/h3
/di-mâ-gı-şî/	b1/m2/t3/h3	/ne-çâ-pük-dest/	b4/m1/t1/h4=>1(memdûd)
/da-şî-sâ-kî/	b2/m2/t2/h2	/say-ya-dı/	b4/m1/t2/h3
/ze-mî-ni-dil/	b2/m2/t1/h3	/ki-bin-yer-de/	b4/m2/t1/h4
/de-kim-vak-tı/	b2/m1/t2/h4	/ru-hı-pür-hâ/	b4/m2/t2/h2
/ha-sâ-dı kiş/	b2/m1/t3/h3	/lü-ne-dâ-mef/	b4/m2/t3/h2
/de-tû-de-dâg/	b2/m2/t2/h3	/i-lü-şî-rün/	b5/m1/t3/h3
/de-tû-de-dâg/	b2/m2/t2/h4=>1	/ze-bâ-nı-reş/	b5/m2/t1/h3
		/ki-mu-ciz-kâ/	b5/m2/t2/h2

Gazelde 17 yerde ulama (bkz. Tablo:2), 1 yerde de sekt yapılmıştır (bkz. Tablo-3).

Tablo-2: Ulama Yapılan Yerler

Tef ile	Yeri	Tef ile	Yeri
/ze-nol-mış-dur/	b1/m1/t4/h2	/ke-nol-mış-dur/	b5/m2/t4/h2
/ve-nol-mış-dur/	b1/m2/t4/h2		
/me-nol-mış-dur/	b2/m2/t4/h2		
/ta-leb-kâ-mâ/	b3/m1/t2/h4		
/çü-des-tâ-vî/	b3/m2/t2/h3		
/me-nol-mış-dur/	b3/m2/t4/h2		
/lü-ne-dâ-mef/	b4/m2/t3/h4		
/ge-nol-mış-dur/	b4/m2/t4/h2		
/ro-lur-ey nâ/	b5/m1/t2/h1		

Tablo-3: Sekt Yapılan Yer

Tef ile	Yeri
/ro-lur-ey nâ/	b5/m1/t2/h3

1.A.1.1.2. Kafiye ve Redif: Gazelde kafiye “-en” sesiyle yapılmıştır. İki ek ve bir kelimededen oluşan “olmuşdur” gazelin redifidir.

² Makalede beyit sırası için b, mısra sırası için m, tef ile sırası için t, hece sırası için h kısaltması kullanılmıştır.

1.A.2. Kelime: Gazelde kullanılan toplam kelime sayısı 73'tür. Farsça birleşik isim ve sıfatlarda yer alan kelimeler ayrı ayrı hesaplanmıştır. Gazelde kullanılan kelimelerden 14'ü (% 19,17) Türkçe, 41'i (%56,16) Farsça, 18'i (% 24,65) de Arapça kökenlidir. Türkçe kelimelerden 6'sı redifte bulunan "olmuşdur" kelimesidir. Kelime çeşitliliğine bakıldığında "ol-, kim, ne, bin, yer" olmak üzere beş farklı Türkçe kelime kullanıldığı görülmektedir. Gazeli oluşturan kelimelerin yarısından çoğu Farsça kelimelerdir. Farsça ve Arapça kelimelerin oranı % 80'dir.

Tablo-4: Kelimelerin Dilere Göre Dağılımı ve Yüzdelik Oranları

Türkçe	Farsça	Arapça
bu, olmuşdur, olmuşdur, kim, olmuşdur, olmaz, olmuşdur, ne, bin, yerde, olmuşdur, ne, olur, olmuşdur	gâhda, feryâda, reh, zen,tehî, sâz, şîven, zemîn, dil, kişt, tûde,tûde, dâg, hırmên, hırmên, tehî, dest, kâm, âver, mâh, Züleyhâ, çü, dest, âvizi, çâk, dâmen, çâpük, dest, perîşân, dâne, zülf, ruh, pür, hâlüne, dâm, efgen, efsûn, kâr, zebân, reşk, kâr	mâtem, hayret, hücûm, gam, dimâg, vakt, hasâd, mihnetdür, cerâhat, taleb, Kenân, sayyâd, Nâilî, şî'rûn, lafzından, mu'ciz, ma'nî, elken
% 19,17	% 56,16	% 24,65

1.A.3. Kelime Grubu: Gazelde kelime grubu olarak isim tamlamaları, sıfat tamlamaları, isim-fiil, edat grubu, birleşik fiiller ve bir de deyim yer almaktadır.

1.A.3.1. İsim ve Sıfat Tamlamaları: Şiirde bulunan 10 isim tamlamasının tamamı Farsça isim tamlamasıdır. Bu tamlamalardan 3'ü zincirleme isim tamlamasıdır. Sıfat tamlamaları 2 tane olup bunlar Türkçe tamlamalardır (bkz. Tablo-5, Tablo-6).

Tablo-5: İsim Tamlamalarının Dillere Göre Dağılımı ve Yeri

Farsça Tamlama	Yeri
hücûm-ı gam	b1/ m2
tehî-sâz-ı dimâg-ı şîve	b1/ m2
zemîn-i dil	b2 / m1
vakt-ı hasâd-ı kişt-i mihnet	b2/m1
tehî-dest-i taleb	b3/m1
mâh-ı kenân	b3/m1
çâk-i dâmen	b3/m2
sayyâd-ı perîşân-dâne	b4/m1
ruh-ı pür-hâl	b4/m2
Zebân-ı reşk-i mu'ciz-kâr-ı ma'nî	b5/m2

Tablo-6: Sıfat Tamlamalarının Dillere Göre Dağılımı ve Yeri

Türkçe Tamlama	Yeri
bu mâtem-gâh	b1/m1
bin yer	b4/m2

Gazelde 1 birleşik isim (bkz. tablo: 7) ve 11 Farsça birleşik sıfat bulunmaktadır (bkz. tablo: 8).

Tablo-7: Birleşik İsim Grubu

Arapça+Fasça	Yeri
mâtem-gâh	b1/m1

Tablo-8: Birleşik Sıfat Grubu

Farsça Birleşik Sıfat	Yeri	Farsça Birleşik Sıfat	Yeri
tehî-sâz	b1/m2	perîşân-dâne	b4/m1
reh-zen	b1/m1	pür-hâl	b4/m2
tehî-dest	b3/m1	dâm-efgen	b4/m2
kâm-âver	b3/m1	efsûn-kâr	b5/m1
dest-âvîz	b3/m2	mu'ciz-kâr	b5/m2
çâpûk-dest	b4/m1		

1.A.3.2. Birleşik Fiiller: Gazelde 2 birleşik fiil bulunmaktadır. Bunlar Farsça birleşik isimlerle ve Türkçe ol- yardımcı fiili ile yapılmıştır (Tablo: 9).

Tablo-9: Birleşik Fiillede Kullanılan İsim Unsurunun Dillere Göre Dağılımı

Farsça İsimle Birleşik Fiiler	Yeri
kâm-âver ol-	b3/m1
efsûn-kâr ol-	b4/m1

1.A.2. Gazelin Muhteva Özellikleri

1.A.2.1. Beyitlerin Nesir ve Diliçi Çevirisi

(b1/m1-2) Nesre çeviri: “Hayret bu mâtem-gâhda feryâda reh-zen olmuştur. Hücûm-ı gam tehî-sâz-ı dimâg-ı şîven olmuştur.” Diliçi Çeviri: “Bu matem yurdunda şaşkınlık, feryadın yolunu kesen bir eşkıya olmuştur. (Öyle bir) gam hücumu ki, artık matem bile idrakini boşa çıkarmış, yok etmiştir.”

(b2/m1-2) Nesre çeviri: “Zemîn-i dilde kim vakt-ı hasâd-ı kişt-i mihnetdür, cerâhat tûde tûde dâg hırmen hırmen olmuştur.” Diliçi çeviri: “Gönül toprağında mihnet tohumunun hasat zamanı gelmiştir; cerâhat küme küme, aşk acısı yarası harman gibi üst üste serilmiştir.”

(b3/m1-2) Nesre çeviri: “Tehî-dest-i taleb mâh-ı Kenan’a kâm-âver olmaz. Züleyhânun dest-âvîzi çû çâk-i dâmen olmuştur.” Diliçi çeviri: “Talep (yolunda) eli boş olanın, Kenan ayına (Yusuf’a) erişmesi mümkün değildir. Züleyha’nın hediyesi, yalnızca yırtık etek olmuştur.”

(b4/m1-2) Nesre çeviri: “Zülfün ne çâpûk-dest sayyâd-ı perîşân-dânedür ki bin yerde ruh-ı pür-hâlüne dâm-efgen olmuştur.” Diliçi çeviri: “Saçların ne denli çevik elleri olan bir dağınık tane avcısıdır ki ben dolu yanağına bin yerde tuzak kurmuş.”

(b5/m1-2) Nesre çeviri: “Ey Nâilî, şî'rün ki lafzından ne efsûn-kâr olur; zebân-ı reşk-i mu'ciz-kâr-ı ma'nî elken olmuştur.” Diliçi çeviri: “Ey Nâilî! Şiirin öyle sihirli ki lafzın büyüye dönüşmüş; olağanüstü anlamlar yapan (mana ustalarının) kıskanılan dilleri bile önünde kekeme olmuştur.”

1.A.2.2. Muhteva: Gazelin genelinde ıstırap ve karamsarlık hâkimdir. İlk beytinde, bir yas yerinden bahsedilmektedir. Normalde bu yas yerinde, çekilen acıdan dolayı feryat ve figan edilir. Ancak yol kesen bir haydut olan şaşkınlık, bu feryadın önünü kesmiştir. Şaşkınlık feryadın önünü kesen bir hayduta benzetilerek kişileştirilmiştir. Âşık şaşkınlıktan donup kalmış, acısını ifade etmek için feryat dahi edememiştir. Âşığın içerisinde bulunduğu durum somutlaştırılarak anlatılmıştır. Âşık öyle bir acı içerisinde ki feryat dahi edemeyecek bir haldedir. Bu acı ayrılık acısıdır. Açık istiare yapılarak bir düşmana benzetilen ayrılık acısı âşığa saldırmaktadır. Ayrılık acısı saldırısı, matemi bile silmiştir. Âşık o kadar fazla ve aralıksız bu saldırı altındadır ki düşünemeyecek, aklını kullanamayacak hale gelmiştir. Âşığın çektiği ayrılık acısı aklını başından almış, âşık hareketsiz bir halde şaşkınlık içerisinde donakalmış; yas dahi tutamamıştır.

İkinci beyitte ıstırap içindeki âşığın gönlü, harman yerine benzetilmiştir. Bu harman, sıkıntıların hasat edildiği bir dert harmanıdır. Ekine benzetilen sıkıntının hasat zamanı gelmiştir. Çünkü harman yeri olan gönülde dertler olgunlaşmış, cerehat yığın yığın olmuş, yara harman gibi toplanmıştır. Cerahat ve yara şekil itibarıyla harman yığınının benzetilmiştir. Artık bu harman yerinin hasat zamanı gelmiştir. Beyitte acı içerisindeki gönlün hali bir ekin harmanı metaforuyla anlatılmış ve orijinal bir hayal ortaya konmuştur. Hasat vakti geldiğinde, biçilen ekinler toplanıp belirlenen harman yerine küme küme yığılır. Bu yığınlar, çeşitli işlemlerden geçerek ürün elde edilir. Âşık artık çektiği acının sonunun geldiğini söyler. Beyitte çekilen ıstırap somut benzetmelerle mübalağalı bir şekilde anlatılmıştır.

Üçüncü beyitte Yusuf ile Züleyha kıssasına telmihte bulunulmuştur. Hz. Yusuf, Hz. Yakup'un oğludur. Kenan ilinde yaşamaktadır. Hz. Yusuf dünyanın en güzel insanı olarak bilinir. “Mâh-ı Kenan”dan kasıt Hz. Yusuf'tur. Güzelliğinden dolayı yüzü aya benzetilir. Kardeşleri tarafından kuyuya atılan Yusuf, kuyuda uzun zaman kaldıktan sonra buradan bir kervan sayesinde kurtulur ve Mısır azizine köle olarak satılır. Mısır azizinin hanımı olan Züleyha onu görünce âşık olur. Yusuf bu yasak aşkı istemez, reddeder. Bir gün Züleyha onu odasına çağırır. Züleyha'nın niyetini anlayan Yusuf kaçmaya çalışır. Bu esnada Züleyha, Yusuf'un gömleğini çekiştirerek yırtar. Beyitte istek eli, züğürt bir insana teşbih edilmiştir. Eli boş bir şekilde istekte bulunan Züleyha, Yusuf'u elde edememiş; yalvarması karşılıksız kalmıştır. Sonuç olarak elinde sadece yırtık bir gömlek kalmıştır. İsteklerin gerçekleşmemesi telmih yapılarak orijinal bir hayalle anlatılmıştır.

Dördüncü beyitte sevgilinin saçı, eli çabuk bir avcıya teşbih edilmiştir. Sevgilinin yanağındaki dağılmış benler, avcının avını tuzağa çeken taneleridir. Saç avcısı sevgilinin yanağındaki benlerle gönülleri avlamaktadır. Bu konuda oldukça mahirdir. Çünkü sevgilinin yanağında bulunan binlerce benle çabucak ve etkili bir tuzak kurabilmektedir. Beyitte “bin yerde bulunan ben” ifadesiyle mübalağa yapılmıştır. “Perişan” kelimesi saçın dağınık halini de düşündürcek şekilde çağrışımlı kullanılmıştır.

Beşinci beyitte Nâîlî, şiirinin güzelliğini övmektedir. Onun büyüleyici olan şiirinin sözleri anlamda mucizeler yaratan, herkes tarafından kıskanılan kişinin dilini dahi kekeme yapar, konuşturamaz. Şair

kapalı istiare ile şiirini bir büyücüye benzetir. Onun yazdığı şiir öyle sihirler yapar öyle büyüleyici sözler söyler ki en yetenekli anlam ustalarının dahi bu sözler karşısında hayranlıktan dili tutulur. Eskiden dil bağlama büyülerini yapılmış. Bu büyüünün yapıldığı kimselerin dili tutulur, konuşamaz olurmuş. Şair kendi şiirini bu tarz büyüler yapan birinin sözlerine benzetmektedir.

1.A.3. Gazelin Edebî Yönü

1.A.3.1. Teşbih, İstiare, Teşhis: Gazelin birinci beytinde gönül açık istiare ile “mâtem-gâh”a benzetilmiştir. “Hayret” yol kesen bir “reh-zen”e benzetilerek kişileştirilmiştir. “Hücûm-ı gam” tamlamasında gam, açık istiare ile bir orduya benzetilmiştir. İkinci beyitte “gönül” kapalı istiare ile “harman yeri”ne, gönülde çekilen “mihnet” “kiş”e, “cerahat” şekil ve renk yönüyle ekin yığına, “dağ” şekil bakımından toplanmış harmanlara benzetilmiştir. “Mâh-ı Kenan”dan kasıt Hz. Yusuf’tur. Dördüncü beyitte saç ellerinde taneleri olan mahir bir avcıya benzetilerek kişileştirilmiştir. Saçın bu avcılığı gönülleri avlaması, tuzağa düşürmesi vasfından gelmektedir. Saç aynı zamanda tuzaktır. Sevgilinin yanağındaki “ben”ler saç tuzağının aldatıcı taneleridir. Beşinci beyitte kapalı istiare ile Nâîlî şiirini dilleri bağlayan, insanları kekeme eden bir büyücüye benzetmiştir.

1.A.3.2. Telmih: Üçüncü beyitte Yusuf ile Züleyha kıssasında geçen bir olaya telmihte bulunulmuştur. Yusuf’un güzelliği karşısında hayran olan Züleyha odasına çağırdığı Yusuf’tan karşılık bulamamıştır. Züleyha, odadan çıkmak isteyen Yusuf’un arkasından koşarak gömleğini yırtmıştır.

1.A.3.3. Mübalağa: İkinci beyitte çekilen sıkıntılar abartılı bir şekilde anlatılmıştır. Bunun için gönüldeki dertler ve kederler, harman yerindeki yığınlara ve toplanılan harmanların kubbe gibi olan şekillerine benzetilmiş; bu benzetme anlamı daha etkili kılmak için ikilemelerle yapılmıştır. Üçüncü beyitte sevgilinin güzelliğini övmek için gönülleri çeken, avlayan “ben”lerinin binlerce olduğu söylenerek mübalağa sanatı yapılmıştır. Nâîlî beşinci beyitte şiirinin güzelliğini överken yine mübalağaya başvurmuştur. Öyle ki onun şiiri anlam mucizesi yaratmada, herkesin kışkırdığı kişileri dahi hayranlıktan kekeme edecek kadar büyüleyici bir etkiye sahiptir.

B. Nedîm’den Bir Gazel

1. Bu şeb uşşâkdan ol meh yine rûyun nihân tutmuş
Ki kûyun ser-be-ser hengâme-i şâhım amân tutmuş
2. Değil çeşm-i kebûd ol ebruvânın zîr-i tâkında
İki âvâre kumrîdir ki gelmiş âşiyân tutmuş
3. Yürüt peymâneyi cânlar bağışla sen de ey sâki
Ki mutrib râhatü'l-ervâh ile devr-i revân tutmuş
4. Dikiş tutsun mu câk-i gonca seyr etdikde ruhsârın
Tutalım dikdiğin nev-nahl-ı gül ey bâğbân tutmuş
5. Aceb mi el ayak tutmazsa rindân-ı kadeh-keşde
Teb-i endûh-ı hecr ol nâ-tüvânı çok zamân tutmuş

6. O hûn-âşâma etmiş mâcerâ-yı aşkımı işrâb
Yine ey dil meger bu dîde-i giryânı kân tutmuş
7. Gelir ol şûh-ı nâzende iki desti yine kande
Bir elde sâgar u bir elde câm-ı erguvân tutmuş
8. Bu gün gördüm Nedîmâ geçdi bin nahvetle dil-dârın
Kirişme dâmenin destin hınâ-yı hüsn ü ân tutmuş

1.B.1. Gazelin Dil Özellikleri

1.B.1.1. Ses (Âhenk)

1.B.1.1.1. Vezin: İncelenen gazel aruzun “mefâ’îlün mefâ’îlün mefâ’îlün mefâ’îlün” vezniyle yazılmıştır. Bu vezin aruzun hezec bahrinden olup (V___ / V___ / V___ / V___) 12 kapalı ve 4 açık heceden oluşmaktadır. Gazelde vezin uygulaması yapıldığında 2 yerde imâle-i memdûd, 25 yerde imâle-i maksûr yapılmış olup toplam 27 imâle yapıldığı görülmektedir (bkz. Tablo-1). İmâle-i maksûrların 7’si izafet kesresidir.

Tablo-1: İmâle Yapılan Yerler

Tef’ile	Yeri	Tef’ile	Yeri
/bu-şeb-uş-şâk/	b1/m1/t1/h24=>(memdûd)	/ce-râ-yı-aş/	b6/m1/t3/h3
/yi-ne-rû-yun/	b1/m1/t3/h2	/k1-m1-iş-râb/	b6/m1/t3/h2
/me-i-şâ-hım/	b1/m2/t3/h2	/yi-ne-ey-dil/	b6/m1/t2/h2
/de-ğil-çeş-mi/	b2/m1/t1/h4	/di-li-â-şı/	b6/m2/t1/h2
/i-ki-â-vâ/	b2/m2/t1/h3	/me-ger-bu-dî/	b6/m2/t2/h3
/ne-yi-cân-lar/	b3/m1/t2/h2	/de-i-gir-yâ/	b6/m2/t3/h2
/ba-ğış-la-sen/	b3/m1/t3/h3	/h1-nâ-zen-de/	b7/m1/t2/h4
/mu-çâ-ki-gon/	b4/m1/t2/h3	/i-ki-des-ti/	b7/m1/t3/h2
/tu-ta-lım-dik/	b4/m2/t1/h2	/i-ki-des-ti/	b7/m1/t3/h4
/l1-gül-ey-bâğ/	b4/m2/t3/h4=>1(memdûd)	/yi-ne-kan-de/	b7/m1/t4/h3
/a-ceb-mi-el/	b5/m1/t1/h3	/de-câ-mı-er/	b7/m2/t3/h3
/sa-rin-dâ-nı/	b5/m1/t3/h4	/ki-riş-me-dâ/	b8/m2/t1/h3
/te-bi-en-dû/	b5/m2/t1/h2	/h1-nâ-yı-hüs/	b8/m2/t2/h3
/tû-vâ-nı-çok/	b5/m2/t3/h3		

Şiirde, 9 yerde ulama yapılmıştır (bkz. Tablo-2).

Tablo-2: Ulama Yapılan Yerler

Ulama Yapılan Tef’ile	Yeri
/ke-bû-dol-cb/	b2/m1/t2/h3
/hi-le-dev-ri/	b3/m2/t2/h2-4
/ca-sey-ret-dik/	b4/m1/t3/h3
/h1-hec-rol-nâ/	b5/m2/t2/h3
/o-hû-nâ-şâ/	b6/m1/t1/h3
/bi-rel-de-sâ/	b7/m2/t1/h2
/ga-ru-bir-el/	b7/m2/t2/h2
/nû-ân-tut-muş/	b4/m1/t1/h3

Gazelde 8 yerde sekt yapılmıştır (bkz. Tablo:3).

Tablo-3: Sekt Yapılan Yeler

Sekt Yapılan Tef ile	Yeri	Sekt Yapılan Tef ile	Yeri
/bu-şeb-uş-şâk/	b1/m1/t1/h2	/l1-gül-ey-bâg/	b4/m2/t3/h3
/dan-ol-meh/	b1/m1/t2/h1	/a-ceb-mi-el/	b5/m1/t1/h4
/me-i-şâ-hım/	b1/m2/t3/h4	/ge-lir-ol-şû/	b7/m1/t1/h2
/ki-gel-miş-â/	b2/m2/t3/h3	/ga-ru-bir-el/	b7/m2/t2/h4

1.B.1.1.2. Kafiye ve Redif: Şiirde kafiye “-ân” sesleriyle yapılmıştır. Redif “tutmuş” kelimesiyle yapılmıştır.

1.B.1.2. Kelime: Gazeldeki toplam kelime sayısı 116’dır. Bu sayıya bağlaçlar ve ekler dâhil edilmemiştir. Farsça birleşik isim ve sıfatlardaki kelimeler de ayrı ayrı hesaplanmıştır. Kullanılan kelimelerin 49’u (% 43,10) Farsça, 46’sı (% 39,65) Türkçe, 21’i (% 17,24) Arapça kökenlidir. Şiirde en çok Farsça ve Türkçe kelimeler kullanılmış olup bunların oranı birbirine yakındır (bkz. Tablo-4).

Tablo-4: Kelimelerin Dillere Göre Dağılımı ve Yüzdelik Oranları

Farsça Kelimeler	Türkçe Kelimeler	Arapça Kelimeler
Şeb, meh, rûyun, nihân, kûyun, ser, ser, hengâme, şâhım, çeşm, kebûd, ebrûvân, zir, âvâre, kumridir, âşiyân, peymâneyi, cânlar, revân, çâk, gonca, ruhsârûn, nev, gül, bâğbân, rindân, keşde, teb, endûh, nâ-tûvân, hûn, âşâma, dil, meger, dîde, giryân, şûh, nâzende, destî, sâgar, câm, erguvân, dil-dârın, kirîşme, , ân, dâmenin, destin	bu, ol, yine, tutmuş, tutmuş, değil, ol, iki, gelmiş, tutmuş, yürüt, bağışla, sen, tutmuş, dikiş, tutsun, etdikde, tatalım, dikdiğin, tutmuş, ayak, tutmazsa, ol, çok, tutmuş, o, etmiş, yine, bu, kan, tutmuş, gelir, ol, iki, yine, kande, bir, elde, bir, elde, tutmuş, bu, gün, gördüm, geçdi, bin, tutmuş	uşşâkdan, amân, tâkında, sâki, mutrib, râhat, ervâh, devr, seyr, nahl, aceb, kadeh, hecr, zamân, mâcerâ, aşkı, işrâb, Nedîmâ, nahvetle, hînâ, hüsn
% 34,28	% 31,42	% 21,42

1.B.1.3. Kelime Grubu: Gazelde, 7 Farsça isim tamlaması, 1 Arapça isim tamlaması, 1 de Türkçe isim tamlaması bulunmaktadır. Türkçe isim tamlamasının tamlananı, Farsça bir isim tamlaması olup zincirleme isim tamlamasını oluşturmaktadır (ebruvânın zir-i tâkı) (bkz. Tablo-5). Sıfat tamlamalarının 5’i Farsça sıfat tamlaması, 7 tanesi Türkçe sıfat tamlaması şeklindedir. (bkz. Tablo-6).

Tablo-5: İsim Tamlamalarının Dillere Göre Dağılımı ve Yeri

Farsça Tamlama	Yeri	Türkçe Tamlama	Yeri	Arapça Tamlama	Yeri
hengâme-i şâh	b1/m2	ebruvânın zir-i tâkı	b2/m1	râhatü'l- ervâh	b3/m2
çâk-i gonca	b4/m1				
nev-nahl-ı gül	b4/m2				
teb-i endûh-ı hecr	b5/m2				
mâcerâ-yı aşk	b6/m1				
câm-ı erguvân	b7/m2				
hînâ-yı hüsn ü ân	b8/m2				

Tablo-6: Sıfat Tamlamalarının Dillere Göre Dağılımı ve Yeri

Farsça Tamlama	Yeri	Türkçe Tamlama	Yeri
çeşm-i kebûd	b2/m1	İki âvâre kumrî	b2/m2
devr-i devrân	b3/m2	ol nâ-tûvân	b5/m2

rindân-ı kadeh-keş	b5/m1	o hûn-âşâm	b6/m1
dîde-i giryân	b6/m2	iki dest	b7/m1
şûh-ı nâzende	b7/m1	bir el	b7/m2
		bu gün	b8/m1
		bin nahvet	b8/m1

1.B.1.3.1. Birleşik Sıfatlar: Şiirde 3 birleşik sıfat bulunmaktadır. Bunlardan 2'si Farsça birleşik sıfat, biri ise Arapça+Farsça kökenli kelimelerden oluşan birleşik sıfattır. (bkz. Tablo-7).

Tablo-7: Birleşik Sıfat Grubu

Farsça Birleşik Sıfat	Yeri
nev-nahl	b4/m2
kadeh-keş	b5/m1
hûn-âşâm	b6/m1

1.B.1.3.2. Deyim: Gazelde 6 deyim bulunmaktadır (bkz. Tablo 8).

Tablo-8: Deyim

Deyim	Yeri
dikiş tutmak	b4/m1
el ayak tutmamak	b5/m1
aman tutmak	b1/m2
kan tutmak	b6/m2
iki eli kanda olmak	b7/m1
yuva tutmak	b2/m2

1.B.2. Gazelin Muhteva Özellikleri

1.B.2.1. Diliçi Çevirisi:

(b1/m1-2) Nesre çeviri: “Ol meh rûyun bu şeb uşşakdan nihân tutmuş. Ki kûyun ser-be-ser hengâme-i şâhım emân tutmuş.” Diliçi çeviri: “Bu gece o ay, yüzünü âşıklardan gizlemiş ki senin kûyun/mahallen baştan başa benim şahımın şamatasına sığınmış.”

(b2/m1-2): Nesre çeviri: “Ol ebruvânın zîr-i tâkında çeşm-i kebûd değil. İki âvâre kumrîdir ki gelmiş âşiyân tutmuş.” Diliçi çeviri: “Kavisli kaşlarının kemerinin altında (sanma ki) mavi gözler var; onlar gelip (oraya) yuva kurmuş iki başıboş kumrudur.”

(b3/m1-2) Nesre çeviri: “Ey sâki! Sen de peymâneyi yürüt, canlar bağışla. Ki mutrib râhatü'l-ervâh ile devr-i revân tutmuş.” Diliçi çeviri: “Ey sâkî! Sen de dolaştır kadehi, canlar bağışla; (Zaten) çalgıcı (da) ruhlara huzur veren nağmelerle devranı başlatmış (bile).”

(b4/m1-2) Nesre çeviri: “Çâk-i gonca ruhsârün seyrettikde dikiş tutsun mu? Ey bağbân! Tatalım diktiğin nev-nahl-ı gül tutmuş.” Diliçi çeviri: “Ey bahçıvan! Tatalım diktiğin taze gül fidanı kök salsın, yeşersin; gonca yanağını gördükçe dikiş tutar mı (çatlamadan durur mu) hiç?”

(b5/m1-2) Nesre çeviri: “Rindân-ı kadeh-keşde el ayak tutmazsa aceb mi? Teb-i endûh-ı hecr ol nâ-tüvânı çok zamân tutmuş.” Diliçi çeviri: “Sarhoş rintlerin eli ayağı tutmazsa bunda tuhaf ne var? (Zira) ayrılık acısının ateşi, o biçareyi çok zaman yakalayıp alıkoymuş.”

(b6/m1-2) Nesre çeviri: “O hûn-âşâma mâcerâ-yı aşkımı işrâb etmiş. Ey dil! Meger yine bu dîde-i giryânı kan tutmuş.” Diliçi çeviri: “O kana susamış, kan içici (zalim), aşk mâceramı (şarap niyetine) içmiş. Ey gönül! Meğer yine bu ağlayan gözü kan tutmuş.”

(b7/m1-2) Nesre çeviri: “Ol şûh-ı nâzende yine iki eli kande gelir. Bir elde sâgar bir elde câm-ı erguvân tutmuş”. Diliçi çeviri: “O nazla salınan (sevgili), yine elleri kana batmış halde geliyor; bir elinde şarap, ötekinde erguvanla dolu kadeh tutmuş.”

(b8/m1-2) Nesre çeviri: “Nedîmâ, bu gün gördüm dil-dârun bin nahvetle geçdi. Dâmenin kırışme, destin hınâ-yı hüsn ü ân tutmuş.” Diliçi Çeviri: “Ey Nedîm! Bugün gördüm; sevgilin yanımdan bin kibirle, nazla (yanımdan) geçti. Eteğini naz, elini güzellik ve çekicilik kınası kaplamış.”

1.B.2.2. Muhteva: Gazelin birinci beytinde sevgili açık istiare yoluyla aya benzetilmiştir. Divan şiirinde sevgilinin yüzü parlaklığı yönüyle aya teşbih edilir. Sevgili, akşam vakti yüzünü âşıklardan gizlemiştir. Bu durumda sevgiliyi görmeye gelen âşıklar; mahallede şahın bir kavga, gürültü, karmaşa çıkarmasına sığınmışlardır. Böylece sevgili bu gürültü, patırtıyı duyup dışarı çıkacak; âşıklar da sevgilinin yüzünü görebileceklerdir.

İkinci beyitte sevgilinin kaşları kavisli şekli itibariyle kemere teşbih edilmiştir. Sevgilinin mavi renkli gözleri de bu kemerin altına yuva yapan başboş kumrulara teşbih edilmiştir. Sevgilinin göz çukuru bir yuvaya; gözler ise bakışların hareketliliğinden, bir yerde sabit kalmayışından dolayı oraya buraya uçan avare kumrulara benzetilmiştir.

Üçüncü beyitte bir meclis mazmunu bulunmaktadır. Meclisin sakisinden kadehleri aralıksız olarak meclistekilere sunması istenmektedir. Çalgıcı da mecliste “devr-i revân” makamında ezgiler çalmaktadır. Bahsedilen meclis, şarapların durmadan içildiği, musikinin eksik olmadığı, ruhların huzur bulduğu bir meclistir. “Devr-i revân” tamlamasında devr kelimesinin “dönmek” manası, mecliste kadehlerin sunuluşu ritüelini de çağırıştırır. Meclis geleneğinde kadehler, yuvarlak bir halka şeklinde oturan insanlara sırayla dönerek sunulur.

Klasik Türk şiirinde sevgilinin yanakları, renk ve parlaklık yönüyle güle benzetilir. Dördüncü beyitte sevgilinin yanaklarının güzelliğinin öven şair, hüsn-i talil aracılığıyla goncanın açılma sebebini sevgilinin yanaklarını görmesine bağlamıştır. Gonca sevgilinin yanaklarının güzelliği karşısında açılmadan duramamıştır. Gonca zaten vakti geldiğinde açılarak gül haline gelecektir. Şairin bahçıvana seslenerek diktiği gülfidanı yerinde sabit kalsa da gül fidanının goncası, sevgilinin güzel yanakları karşısında kayıtsız kalamayıp açılacaktır.

Beşinci beyitte sürekli keder içinde olan birinin durumu, sarhoş bir rint örneğiyle anlatılmıştır. Sarhoş olmuş biri hareketlerini kontrol edemez, eli ayağı tutmaz hale gelirse bunda şaşılacak bir şey yoktur. Çünkü bu durum sarhoşluğun doğal bir sonucudur. Sürekli ayrılık ateşi içerisinde olan kişinin elinin

ayağının tutmaması, bir şey yapacak takatinin kalmaması sarhoş bir kişinin hali gibidir. Onun eli hiçbir şey yapmaya varmaz.

Sevgilinin bakışları âşık için önemli bir cazibe unsurudur. Sevgilinin gözlerini gören âşık bir daha bu gözlerin etkisinden kurtulamaz. Bu nedenle sevgilinin bakışı, âşığın gönlüne saplanan bir hançer gibi düşünülür; kan dökücüdür. Altıncı beyitte sevgilinin gözleri bu vasfından hareketle kişileştirilerek kan içen, kana susamış biri gibi tahayyül edilmiştir. Âşık sevgiliye duyduğu hasretten sürekli ağlar. O kadar ki ağlamaktan kanlı gözyaşları dökmeye başlar. Âşığın gözleri sevgili için ağlamaktan kıpkırmızı kan çanağı olur. “Kan tutmak” hem gerçek anlamıyla hem de kan görünce dayanamama, olumsuz etkilenme anlamıyla kullanılmıştır. Kan tutan kişiler kan görünce kendinden geçerler. Âşık sevgilinin gözlerini görünce dayanamayıp kendinden geçer. Beyitte aşk macerası, sevgiliye içirilen bir kan gibi düşünülerek kapalı istiare yapılmıştır.

Yedinci beyitte, bir elinde sagar diğer elinde kadeh olarak gelen bir sevgili imajı vardır. Şair, “iki eli kande” kelime grubunu kinayeli olarak hem gerçek hem de mecaz anlamıyla kullanmıştır. “İki eli kanda” deyimini “çok güç şartlarda” anlamına gelmektedir. Beyitte “Sevgili bütün zorluklara rağmen, bir elinde kadeh diğer elinde sagar gelmektedir.” denmektedir. Kelimeler gerçek anlamıyla düşünüldüğünde ise kadehlerin içindeki şaraptır ve rengi de kırmızıdır. Bundan hareketle iki elinde kan gibi olan şarapla sevgili gelmektedir. Şarap, kırmızılığından hareketle kana benzetilerek açık istiare yapılmıştır.

Sekizinci beyitte kendisine seslenen şair, sevgiliyi gördüğünü söyler. Sevgili yine kibirli bir şekilde kendisinin yanından geçip gitmiştir. Üzerinde nazdan bir etek, elinde de güzellik ve cazibe kınası vardır. Kına, kadınların ellerine ve saçlarına sürdükleri, sürüldüğü yere renk veren bir süs aracıdır. Kına, kına ağacının yapraklarının toz hâline getirilmesiyle yapılır.

1.B.3. Gazelin Edebî Özellikleri

1.B.3.1. Teşbih, İstiâre, Teşhis: Birinci beyitte sevgili, açık istiare ile “meh”e benzetilmiştir. Yine açık istiare yapılarak “şah” kelimesi sevgilinin benzetileni olmuştur. İkinci beyitte “sevgilinin mavi gözleri” “iki avare kumru”ya benzetilmiştir. “Ebruvân” kavisli şekliyle “kemer”e, göz çukuru ise “âşiyân”a benzetilmiştir. Dördüncü beyitte “gonca” sevgilinin yüzünün seyreden biri gibi düşünülerek kişileştirilmiştir. Beşinci beyitte “teb-i endûh-hecr” bir kişiyi alıkoyan, tutsak eden biri gibi tasavvur edilerek kişileştirilmiştir. Altıncı beyitte “dîde-i giryân” “kan içiren, kan tutan” biri gibi düşünülerek teşhis sanatı yapılmıştır.

1.B.3.2. Hüsn-i Talil: Üçüncü beyitte goncanın zamanı geldiğinde açılması, sevgilinin yanaklarını görüp dayanamaması başka bir sebebe bağlanmıştır.

1.B.3.3. İstifham: Gazelin dördüncü beytinde “dikiş tutsun mu” diyerek gonca için bahçıvana soru sorularak istifham yapılmıştır. Böylece goncanın açılmadan durmasının mümkün olmadığı gerçeği soru

yoluyla daha etkili bir şekilde anlatılmıştır. Beşinci beyitte “aceb mi el ayak tutmazsa” sorusu ile şaşılabilecek bir şey olmadığı istifham yoluyla anlatılmıştır.

1.B.3.4. Nidâ: Gazelin dördüncü beytinde “ey bağbân” denilerek bahçıvana seslenilmiştir. Altıncı beyitte “ey dil” ifadesiyle şair kendi gönlünü tecrit ederek aslında kendisine seslenmiştir. Gazelin üçüncü beytinde “ey sâki” seslenmesi bir diğer nidâ örneğidir.

C. Haşmet'ten Bir Gazel

1. Şerha-dârân-ı gamın sîne-i uryânına bak
Vech-i meşrûh ile ser-defter-i hicrânına bak
2. Suver-i pür-i ber-i âlemi seyr ise murâd
Felegin nev-be-nev âyîne-i devrânına bak
2. İlm-i zâhirde cedel-kâr u galat-fehm olma
Dersgâh-ı hikemîn nüsha-i irfânına bak
3. Bu temâşâ-geh-i âlemde acâib görünür
Aç gözün dîde-i ibret ile seyrânına bak
4. Haşmetâ girye-i hicrâna nazar-endâz ol
Âlem-i ışıkmızın lücce-i ummânına bak

1. Gazelin Üslûp İncelemesi

1.C.1. Gazelin Dil Özellikleri

1.C.1.1. Ses (Âhenk): Şiirde âhenk unsurları olarak vezin, kafiye, redif üzerinde durulacaktır.

1.C.1.1.1. Vezin: İncelenen gazel aruzun “fe‘ilâtün fe‘ilâtün fe‘ilâtün fe‘ilün” vezniyle yazılmıştır. Bu kalıp aruzun remel bahrinden olup (v v __ / v v __ / v v __ / v v __) 7 kapalı ve 8 açık heceden oluşmaktadır. Bu kalıpta ilk tef‘ilenin “fâ‘ilâtün” ve son tef‘ilenin “fâ‘lün” şeklinde değişmesi kalıba canlılık ve kolaylık getirmiştir. Bu kolaylıkla birlikte âhenkli ve kıvrak olması ve Türkçe kısa hece özelliğinin karşılamasıyla bu kalıp edebiyatımızda her tür nazım şeklinde kullanılmıştır (İpekten 227: 166). Gazelde, vezin uygulaması yapıldığında 5 yerde imâle yapıldığı görülmüştür. Bunlarda 1’i imâle-i memdûde, 4’ü imâle-i maksûredir (bkz. Tablo-1). İmâle-i maksûre yapılan yerlerden 2’si izâfet kesresidir.

Tablo-1: İmâle Yapılan Yerler

İmâle Yapılan Tef‘ile	Yeri
/le-mi-sey-ri/	b2/m1/t3/h4
/sû-ve-ri-pür/	b2/m1/t1/h3
/ders-gâ-hı/	b3/m2/t1/h1=>2(memdûd)
/ders-gâ-hı/	b3/m2/t1/h3
/â-le-mi-iş/	b5/m2/t1/h3

Gazelde 7 yerde ulama (bkz. Tablo:2), 2 yerde de sekt yapılmıştır (bkz. Tablo-3).

Tablo-2: Ulama Yapılan Yerler

Tef'ile	Yeri	Tef'ile	Yeri
/hi-le-ser-def/	b1/m2/t2/h1	/mol-ma/	b3/m1/t4/h1
/le-mi-sey-ri/	b2/m1/t3/h4	ders-gâ-hı/	b3/m2/t1/h3
/be-ne-vâ-yî/	b2/m2/t2/h3	/dâ-zol/	b5/m1/t4/h2
/ru-ga-lat-feh/	b3/m1/t2/h4		

Tablo-3: Sekt Yapılan Yer

Tef'ile	Yeri
/sû-ve-ri-pür/	b2/m1/t1/h3
/de-i-ib-ret/	b4/m2/t2/h4

1.C.1.1.2. Kafiye ve Redif: Gazelde kafiye “-ân” sesleriyle yapılmıştır. Bir ek ve bir kelimeden oluşan “-ına bak” gazelin redifidir.

1.C.1.2. Kelime: Gazelde kullanılan toplam kelime sayısı 58’dir. Farsça birleşik isim ve sıfatlarda yer alan kelimeler ayrı ayrı hesaplanmıştır. Gazelde kullanılan kelimelerden 12’si (%20,68) Türkçe, 11’i (%18,96) Farsça, 35’i (% 60,34) de Arapça kökenlidir. Türkçe kelimelerden 6’sı redifte bulunan “olmuşdur” kelimesidir. Gazeli oluşturan kelimelerin büyük bir çoğunluğu Arapça kökenli kelimelerden oluşmaktadır (bkz tablo: 4).

Tablo-4: Kelimelerin Dilere Göre Dağılımı ve Yüzdelik Oranları

Türkçe	Farsça	Arapça
bak, bak, bak, olma, bak, bu, görünür, aç, gözün, bak, ol, bak	dârân, sine, ser, pür, nev-be-nev, âyine, kâr, gâh, geh, dîde, girye, endâz,	şerha, gamın, uryânına, vech, meşrûh, defter, hicrânına, sûver, ‘iber, âlemi, seyr, murâd, felegin, devrânına, ilm, zâhirde, cedel, galat, fehmi, ders, hikemîn, nüsha, irfânına, temâşâ, âlemde, acâib, ibret, seyrânına, Haşmetâ, hicrâna, nazar, âlem, ıskımızın, lücce, ummânına
% 20,68	% 18,96	% 60,34

1.C.1.3. Kelime Grubu: Gazelde kelime grubu olarak isim tamlamaları, sıfat tamlamaları, isim-fiil, edat grubu, birleşik fiiller yer almaktadır.

1.C.1.3.1. İsim ve Sıfat Tamlamaları: Şiirde bulunan isim tamlamalarının 13’ü Farsça isim tamlamasıdır. Bu tamlamalardan 1’i zincirleme isim tamlamasıdır. Türkçe isim tamlamasının hem tamlayanı hem de tamlananı Farsça isim tamlamasıdır. Sıfat tamlamalarının 1’i Türkçe olup tamlananı isim tamlamasıdır (bkz. Tablo-5).

Tablo-5: İsim ve Sıfat Tamlamalarının Dillere Göre Dağılımı ve Yeri

Farsça Tamlama	Yeri	Türkçe Tamlama	Yeri	Türkçe İsim Tamlaması	Yeri
şerha-dârân-ı gam	b1/m1	bu temâşâ-geh-i âlemde	b4/m1	âlem-i ıskımızın lücce-i ummânı	b5/m2
sîne-i ‘uryân	b1/ m1				

vech-i meşrûh	b1/ m2				
ser-defter-i hicrân	b1/m2				
sûver-i pür-i ber-i âlem	b2/m2				
ilm-i zâhir	b3/m1				
dersgâh-ı hikem	b3/m2				
nûsha-irfân	b3/m2				
temâşâ-geh-i âlem	b4/m1				
âide-i ibret	b4/m2				
girye-i hicrân	b5/m1				
âlem-i ışk	b5/m2				
lûcce-i ummân	b5/m2				

Gazelde 3 birleşik isim bulunmaktadır. Bunlar Arapça ve Farsça kelimelerin birleşmesiyle yapılmıştır (bkz. Tablo: 6).

Tablo-6: Birleşik İsim Gubu

Arapça+Fasça	Yeri
ders-gâh	b3/m2
ser-defter	b1/m2
temâşâ-geh	b4/m1

Gazelde 5 birleşik sıfat bulunmakta olup bunlardan 4'ü Farsça birleşik sıfattır (bkz. Tablo: 7).

Tablo-7: Birleşik Sıfat Grubu

Farsça Birleşik Sıfat	Yeri	Arapça Birleşik Sıfat	Yeri
şerha-dâr	b1/m1	galat-fehm	b3/m1
pür-iber	b2/m1		
cedel-kâr	b3/m1		
nazar-endâz	b5/m1		

1.C.1.3.2. Birleşik Fiiller: Gazelde 2 birleşik fiil bulunmaktadır. Bunların 1'i Arapça birleşik isim ol-yardımcı fiili ile diğeri de Arapça+Farsça birleşik kelimesi ve ol- yardımcı fiili ile oluşturulmuştur (bkz. Tablo: 8).

Tablo-8: Birleşik Fiillerde Kullanılan İsim Unsurunun Dillere Göre Dağılımı

Arapça+Farsça İsimle Birleşik Fiiller	Yeri	Arapça İsimle Birleşik Fiiller	Yeri
nazar-endâz ol-	b5/m1	galat-fehm ol-	b3/m1

1.C.1.3.3. Edat Grubu: Gazelde 2 edat grubu (bkz. Tablo 9) ve 1 adet bağlama grubu bulunmaktadır (bkz. Tablo 10).

Tablo-9: Edat Grubu

Edat Grubu	Yeri
vech-i meşrûh ile	b1/m2
âide-i ibret ile	b4/m2

Tablo-10: Bağlama Grubu

Bağlama Grubu	Yeri
vech-i meşrûh ile	b1/m2
dîde-i ibret ile	b4/m2

Gazelde 2 adet deyim bulunmaktadır (bkz. Tablo:11).

Tablo-11: Deyim

Deyim	Yeri
gözünü açmak	b4/m2
ibret gözüyle bakmak	b4/2

1.C.2. Gazelin Muhteva Özellikleri

1.C.2.1. Diliçi Çevirisi:

(b/m1-2) Nesre çeviri: “Şerha-dârân-ı gamın sîne-i uryânına bak. Vech-i meşrûh ile ser-defter-i hicrânına bak.” Diliçi çeviri: “Gam yarası sahiplerinin o çıplak göğsüne (bir) bak. Açıklanmış yüzü ile ayrılık defterinin ilk sayfasını gör!”

(b2/m1-2): Nesre çeviri: “Murâd, sûver-i pür-iber-i âlem-i seyr ise felegin nev-be-nev âyîne-i devrânına bak.” Diliçi çeviri: “(Eğer) muradın âlemin ibret dolu şekillerini seyretmek ise feleğin yine yeniden dönen aynasına bak.”

(b3/m1-2) Nesre çeviri: “İlm-i zâhirde cedel-kâr u galat-fehm olma. Dersgâh-ı hikemîn nüsha-i irfânına bak.” Diliçi çeviri: “Zahirî bilgiyle yetinip münakaşa ehli olma. Hikmet mektebinde irfanın el yazmasına bak.”

(b4/m1-2) Nesre çeviri: “Bu temâşâ-geh-i âlemde acâib görünür. Aç gözün dîde-i ibretle seyrânına bak.” Diliçi çeviri: “Bu âlem bir seyran yeridir, nice tuhaflıklar sergilenir. Aç gözünü ve ibret gözüyle seyretmeye bak.”

(b5/m1-2) Nesre çeviri: “Haşmetâ, girye-i hicrâna nazar-endâz ol. Âlem-i ıskımızın lücce-i ummânına bak.” Diliçi çeviri: “Ey Haşmet! Hicranın gözyaşına nazar et. Aşk âlemimizin denizinin dalgasına (bir) bak.”

1.C.2.2. Muhteva: Gazelin birinci beyitinde, ayrılık acısı çeken birinin içinde bulunduğu durum anlatılmaktadır. Gam çeken kişilerin sineleri acıdan dilim dilim yarılmıştır. Dilim dilim olmuş sine, içinde açıklamalar yazan bir deftere benzetilmiştir. Buna göre gam çeken kişinin hali anlaşılmak isteniyorsa sinesine açıpnbakmak yeterlidir. Orada bu durum ayrıntılı olarak anlatılmıştır. Çıplak göğüs, üzerine yazı yazılan bir deftere; göğsün üstündeki yaralar da yazıya teşbih edilmiştir.

İkinci beyitte âlemin hikmetini bilmek isteyen kişinin, feleğin insana üzerindeki tesiriyle ona yaşatacağı şeylere bakması gerektiği söylenmektedir. Kişi eğer bir ibret almak istiyorsa yaşananlara, yaşanacaklara ibret gözüyle bakmalıdır. Âlem, Hakk'ın dışındaki her şey olarak tarif edilir. Kâinat bütün yaratılmış varlıklar, dünya, cihan diğer varlık toplulukları âlemi oluşturur. Âlem bilinen şeylerin ismidir. Başka bir şeyin bilinmesine araç olan emare, belirti, izdir. Allah'ın varlığının alameti ve delili olduğu için kâinata âlem denilmiştir (Uludağ 1999: 38-39). Âlem, Hakk'a göre gölge gibidir (Kâşânî 2015:361). İnsanın gayesi bu gölge olan âlemin hakikatini anlayıp asıl varlığa ulaşmak olmalıdır. Kişi dünyadaki varlıklara, yaşananlara bu niyetle bakmalıdır.

Üçüncü beyitte kişinin ilm-i zahirde kalmayıp hikmet mektebinin irfan kitabına bakması öğütlenmektedir. İlm-i zahir hadis, kelim, fıkıh gibi dini ilimlere verilen ortak addır. Bunlar dinin kurallarını ortaya koyar. Kişi bu kurallara uyarak ve ibadetle Allah'a yakınlaşır. Ancak kişi bu mertebede kalmamalıdır. Hikmet mektebinde irfan dersi de almalıdır. Hikmet kişinin okuyarak kitaplardan öğrendiği bir bilgi değildir. Yaşantı ve tecrübeyle kazanılan bilgidir. İrfan ise manevî ve ruhî tecrübe ile edinilen bilgidir. Sûfilerin rûhanî halleri yaşayarak manevî ve ilahî hakikatleri tadararak iç tecrübeyle elde ettikleri tecrübî bilgilerdir (Uludağ 1999: 271-349). Beyitte kitabî bilgilerle yetinilmeyip kişisel yaşantılar, içsel yolculuklar vasıtasıyla hikmet sahibi olmak, irfan sahibi olmak öğütlenmektedir. Hikmetler bir mektebe, irfan bu mektebin kitabına teşbih edilmiştir.

Bu dünyada dışarıdan bakıldığında her şeye bir anlam vermek mümkün olmaz. Sadece ibret gözüyle hakikati anlamak maksadıyla bakılırsa görünenlerin gerçek manası anlaşılabilir. Kişi, ancak kalp gözüyle bakarsa bu hakikatlerin özüne vakıf olabilir. Şair son beyitte kendisine yönelir. Kendi özüne ayrılık ağlayışına bakmasını öğütler. Orada, aşk âleminin denizinin dalgası görülecektir. Kalbin denize benzetildiği beyitte kalbin sürekli değişen duygu durumu da dalga benzetmesiyle anlatılmıştır. Şair yaşadığı ayrılık acısından dolayı döktüğü gözyaşlarından her şeyin anlaşılabilceğini söyler.

1.C.3. Gazelin Edebî Özellikleri

1.C.3.1. Teşbih, İstiâre: Birinci beyitte “şerha-dârân-ı gam” ile “vech-i meşrûh” arasında şekil bakımından, “sîne-i uryân” ile “ser-defter-i hicrân” arasında şekil ve renk bakımından bir benzerlik kurulmuştur. İkinci beyitte “felek” şekil ve dönerek hareket etmesi bakımından “âyîne-i devrân”a teşbih edilmiştir. Üçüncü beyitte “hikem” “dersgâh”a, “irfân” da bu dersgâhta okunacak bir “kitab”a teşbih edilmiştir. Dördüncü beyitte “âlem” bir “temâşâ-geh”e benzetilmiştir. Beşinci beyitte “giry-e-i hicrân” “lucce-i ummân”a teşbih edilmiştir.

2. Gazellerin Üslûp Özellikleri Bakımından Karşılaştırılması

Gazellerini incelenen şairlerden Nâîlî XVII., Nedîm ve Haşmet XVIII. yüzyıl klasik Türk edebiyatı şairleridir. Bu üç şairin gazelleri üslûp olarak incelendiğinde birtakım benzerlikler ve farklılıklar ortaya çıkmaktadır. Gazellerdeki benzerlik ve farklılıklar hem ses hem de anlam düzeyinde görülmektedir.

2.1. Ses (Âhenk)

2.2. Vezin: Nâîlî'nin incelenen gazeli aruzun “mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün” vezniyle yazılmıştır. Bu kalıp aruzun hezec bahrinden olup (V___/ V___/ V___/ V___) 12 kapalı ve 4 açık heceden oluşmaktadır. Türk şairleri tarafından şiirimizde en fazla kullanılan vezindir. Nedîm'in incelenen gazeli aruzun “mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün” vezniyle yazılmıştır. Bu vezin, aruzun hezec bahrinden olup (V___/ V___/ V___/ V___) 12 kapalı ve 4 açık heceden oluşmaktadır. Bu iki gazelin ölçüleri aynıdır. İncelenen gazel aruzun “fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün” vezniyle yazılmıştır. Bu kalıp aruzun remel bahrinden olup (V V __/ V V __/ V V __/ V V _) 7 kapalı ve 8 açık heceden oluşmaktadır. Bu kalıpta ilk tef'ilenin “fâ'ilâtün” ve son tef'ilenin “fa'lün” şeklinde değişmesi kalıba canlılık ve kolaylık getirmiştir. Nâîlî'nin gazeline vezin uygulaması yapıldığında 21 yerde imâle yapıldığı görülmüştür. Gazelde vezin uygulaması yapıldığında 2 yerde imâle-i memdûde, 25 yerde imâle-i maksûre olmak üzere toplam 27 imale yapıldığı görülmektedir. Haşmet'in gazelindeki imâle sayısı 5'tir. Bunlarda 1'i imâle-i memdûde, 4'ü imâle-i maksûredir. Nâîlî ve Nedîm'in gazeline yapılan imâle sayıları birbirine yakinken, Haşmet'in gazeline bu sayı diğer iki gazele oranla oldukça düşüktür. Kuramsal olarak imâle-i maksûre kusur kabul edilse de Kontantamer 16. yüzyılda imalelerden âhenk unsuru olarak yararlanıldığını söyler (1993: 325). Bu çerçeveden bakıldığında hem Nâîlî'nin hem de Nedîm'in gazellerinin söyleyiş bakımından Haşmet'in gazeline daha âhenkli olduğu söylenebilir. Nâîlî'nin gazeline 17 yerde vasl yapılmış olup 1 yerde de sekt yapılmıştır. Nedîm'in gazeline 9 vasl sayısı, sekt sayısı ise 8'dir. Haşmet'in gazeline 7 yerde vasl 2 yerde de sekt yapılmıştır. Vasl aruz uygulanmasında çokça kullanılmış ve bir âhenk unsuru olarak görülür (İpekten 1999: 140). Bu çerçeveden bakıldığında Nâîlî'nin gazelinin diğerlerine göre daha âhenkli bir söyleyişe sahip olduğu düşünülebilir. Nedîm ve Haşmet'in gazellerinde ulama sayıları birbirine yakındır. Ancak Nedîm'in gazeline 8 tane sekt olması, diğer iki gazele nispetle oldukça fazladır. Bunda konuşma dilinin kullanmanın etkisi sonucu vezinde daha serbest davranılmış olabileceği düşünülebilir. Ayrıca sekt, vurgu ve durak için özellikle de yapılmış olabilir. Örneğin gazelin ikinci beytine “gelmiş” kelimesinin ikinci hecesi üzerinde yapılan sekt, cümle bitişini belirtir.

2.3. Kafiye ve Redif: Nâîlî'nin gazeline kafiye “-en”, Nedîm ve Haşmet'te ise kafiye “-ân” sesleriyle yapılmıştır. Nâîlî'nin gazeline redifi “olmuşdur”, Nedîm'in gazeline redifi “tutmuş”, Haşmet'in gazeline redifi ise “bak”tır. Redif bir âhenk unsuru olmakla birlikte bir anlam taşıyıcısı olarak da şiirin genel karakteriyle ilgilidir (Kontantamer 1993: 273). Kafiye ve redif şiirde seçilen kelimelerde, dolayısıyla da şiirdeki ses ve anlam üzerinde belirleyicidir. Nâîlî ve Nedîm'in şiirlerindeki redifler olmuş bitmiş bir eylem veya durumu ifade için kullanılan kelimelerdir. Haşmet'in gazeline ise emir kipinin 3. tekil şahsıyla çekimlenen redif, kişiyi bir eylem yapmaya yönlendirmek için kullanılan bir kiptir. Bu kullanım, Haşmet'in gazeline öğüt verici didaktik içeriğiyle de uyumludur.

2.4. Kelimeler: Gazellerin kelime sayılarına baktığımızda Nâîlî'nin gazeline 73 kelimeden oluştuğunu; bunlardan 14'ünün Türkçe, 18'inin Arapça, 41'inin ise Farsça olduğunu görmekteyiz. Gazelde, en çok

Farsça kökenli kelime kullanılmış olup oranı %56,16'dır. Nâîlî'nin gazelindeki Türkçe kelime sayısı çok azdır. Nedîm'in gazelindeki toplam kelime sayısı 116'dır. Kullanılan kelimelerin 49'u (% 43,10) Farsça, 46'sı (%39,65) Türkçe, 21'i (%17,24) Arapça kökenlidir. Gazelde Farsça ve Türkçe kelimelerin sayısı birbirine çok yakındır. Haşmet'in gazelinde kullanılan toplam kelime sayısı 58'dir. Gazelde kullanılan kelimelerden 12'si (%20,68) Türkçe, 11'i (%18,96) Farsça, 35'i (%60,34) de Arapça kökenlidir. Gazeldeki kelimelerin çok büyük bir oranı Arapça'dır. Haşmet'e ait olan gazelde, Nâîlî'nin gazeli gibi Türkçe kelime sayısı oldukça azdır. Gazelin %80'i Arapça ve Farsça kelimelerden oluşmaktadır. Gazelerde kullanılan kelimelerin kökenlerine bakıldığında Nâîlî'nin şiirinde Farsça kelimelerin ağırlıkta olduğu, Haşmet'in gazelinde ise Arapça kelimelerin fazla olduğu görülmektedir. Hem Nâîlî'de hem de Haşmet'te Türkçe kelime sayısı oranı %18-19 gibi düşük bir orandır. Nedîm'de bu oran % 46'dır. Bu diğer iki gazele nispetle oldukça yüksek bir orandır.

Gazelerde kullanılan kelimelerin kökeni incelendiğinde, en çok Nâîlî'nin gazelinde Farsça kökenli kelime kullanıldığı görülmektedir. Gazelde kullanılan Türkçe kelime sayısı oldukça azdır. Nâîlî'nin bir sebk-i hindi şairi olduğunu düşünüldüğünde de bu kullanım olağandır. Bu durum bir anlamda sebk-i hindi şairlerinin kapalılığı esas almaları özellikleriyle örtüşmektedir. Sebk-i hindi şairleri, bu kapalı anlatımı Farsça kelimeleri sıkça kullanarak yapmışlardır. Kelimelerin kökenine bakıldığında sadece 5 farklı Türkçe kelime kullanılmıştır. Nedîm'in şiirinde Farsça kelime sayısı Türkçe kelime sayısı birbirine çok yakındır. Gazeller içerisinde, en çok Türkçe kelime kullanılan gazel Nedîm'in gazelidir. Nedîm mahalli üslûbun temsilcilerinden olup şiirlerinde günlük dile ait kelimeleri tercih etmiştir. Bu nedenle onun şiirinde Türkçe kelimelerin diğerlerine göre daha fazla olduğu görülür. Haşmet'in gazeli % 60 gibi büyük bir oranla Arapça kelimelerden oluşmaktadır. Bu durum gazelin öğüt verici, düşünce ağırlıklı olan konusuyla örtüşmektedir.

2.5. Kelime Grupları

2.5.1. Terkipler

Kelime gruplarına baktığımızda Nâîlî'nin gazelinde 10 Farsça ve 2 Türkçe terkip, Haşmet'in gazelinde 13 Farsça terkip ve 2 Türkçe terkip bulunmaktadır. Haşmet'in gazelinde bulunan Türkçe tamlamanın birinin hem tamlayanı hem de tanlananı Farsça terkip şeklindedir (âlem-i ışıkmızın lücce-i ummanı). Nedîm'in gazelinde 21 tamlama bulunmaktadır. Bu tamlamaların 12'si Farsça tamlama, 8'i Türkçe tamlama, 1'i de Arapça tamlamadır. Nâîlî ve Haşmet'in gazellerindeki Farsça ve Türkçe tamlama sayıları birbirine yakındır. İki gazelde de Arapça tamlama bulunmamaktadır. Nedîm'in gazelindeki tamlamaların sayısı çok olsa da bunda beyit sayısının fazlalığının da etkisi vardır. Çünkü Nâîlî ve Haşmet'in gazelleri beşer beyitten oluşurken Nedîm'in gazeli 8 beyitten oluşmaktadır. Beyit sayılarının fazlalığına rağmen Nedîm'in gazelindeki Farsça tamlama sayısı diğer iki gazelle neredeyse aynıdır. Ancak Nedîm'in gazelinde Türkçe tamlama sayısı diğer iki gazelden fazladır. Nâîlî'nin gazeline iki tane zincirleme isim tamlaması bulunmaktadır. Haşmet'in gazelinde 1 zincirleme isim tamlaması

bulunmakla birlikte karışık tamlama şeklinde tamlama da görülmektedir (âlem-i ıskımızın lücce-i ummanı). Hem sebk-i hindide hem de hikemî üslûpta dil terkiplere dayalıdır ve sade değildir. Sebk-i hindi üslûbunda alışılmadık bağdaştırmalarla ve özellikle birleşik sıfatlarla çok fazla terkip kullanılmıştır.

Gazellerde yer alan Farsça birleşik sıfatlara baktığımızda Nâilî'nin gazelinde 11, Haşmet'in gazelinde 4, Nedîm'in gazelinde 3 birleşik sıfat kullanıldığı görülmektedir. Nedîm'in gazelinde, beyit sayısının fazlalığı göz önünde bulundurulduğunda birleşik sıfat sayısının diğer gazellere oranla daha düşük olduğu söylenebilir. Sebk-i hindi üslûbunun belirgin özelliklerinden biri birleşik sıfatlarla kurulan terkiplerin fazlalığıdır. Nâilî'nin gazelinde birleşik sıfatlarla kurulan terkipler sebk-i hindi üslûbunun özelliklerindendir.

2.5.2. Deyimler

Gazellerde kullanılan deyimlere baktığımızda en çok deyim Nedîm'in gazelinde kullanıldığını görmekteyiz. Gazelde toplamda 6 deyim kullanılmıştır. Haşmet'in gazelinde de 2 deyim bulunmaktadır. Nâilî'nin gazelinde deyim kullanılmamıştır. Kayahan Özgül; şairlerin yeni bir dil arayışına girdiklerinde ya daha üst, anlaşılması güç bir dil oluşturmak istediklerini ve bilinmeyen daha önce kullanılmamış kelimelerden faydalandıklarını ya da halkın kullandığı kelimelere başvurdıklarını söyler. Sebk-i Hindi, daha üst bir dil kullanmış ve anlaşılması daha zor bir şiir dili ortaya koymuştur. Mahallileşme akımı şairleri ise halkın kullandığı kelimeleri şiire sokarak yeni bir şiir dili ortaya koymaya çalışmışlardır (2019: 644). Nedîm mahallileşme cereyanına uyarak halkın kullandığı kelime ve deyimleri şiirlerinde kullanmıştır. Bu nedenle gazelinde deyimlerin ve Türkçe kelimelerin sayısı diğer iki gazele oranla daha fazladır.

2.5.3. Günlük Dile Ait Kelimeler

Nedîm'in şiirinde günlük konuşma diline yakın kullanımlara rastlanır: “Tutalım, bu gün gördüm, dikiş tutsun mu, kan tutmak, iki eli kanda olmak” gibi kullanımlar buna örnektir. Diğer iki gazelde bu tarz kullanımlar görülmemektedir.

2.6. Cümle: Gazeller cümle yönüyle değerlendirildiklerinde Nâilî ve Haşmet'in gazellerinin onar cümleden, Nedîm'in gazelinin ise 21 cümleden oluştuğu görülmektedir. Nedîm'in gazelinde dizeler daha kısa yapıdadır. Bu durum Nedîm'in neşeli, kıvrak üslûbuyla uyumludur.

2.7. Muhteva

2.7.1. İstırap-Neşe-Hikmet: Gazeller konu bakımında incelendiğinde Nâilî'nin gazelinde ıstırap konusu işlenmektedir. Şiirde çekilen ıstırap mübalağalı bir şekilde anlatılmıştır. Âşığın çektiği acılar tarif edilirken “yığın yığın cerehat harman harman yaralar” olan bir sine tarif edilmiştir. Sebk-i hindi şiirinde ıstırap önemli bir konudur ve hatta şairler yaşadıkları acıları abartılı bir şekilde anlatırlar.

Nedîm'in gazelinde ise acı çekilen bir aşktan ziyade mutluluk veren bir aşk ve sevgili vardır; sevgili, ellerinde içki kadehleriyle âşığın yanına gelir. Şiirde coşku ve neşe hâkimdir. Gazel bu yönüyle mahalli üslûbun bir özelliğini taşımaktadır. Haşmet'in gazelde ise görünen eşyanın hakikatini anlayabilme, özünü görebilme teması işlenmiştir. Şiirde insanlara varlığın, âlemin hikmetini anlayabilmek için tavsiyeler verilmektedir. Bu yönüyle düşünce ağırlıklı bir şiirdir. Şiirde çekilen dertten dilim dilim olmuş göğüs, ağlayan gözlerden söz edilerek ıstırap duygusuna da yer verilmiştir.

2.7.2. Reel Sevgili-Soyut Sevgili: Nâîlî'nin şiirinde bahsedilen sevgili divan şiirinin klasik soyut sevgili tipidir. Bu sevgili saçları ve beniyle aşığa tuzak kurmada mahirdir. Nedîm'in şiirinde bahsettiği sevgili, klasik sevgili tipinden biraz farklıdır. Bu sevgili ete kemiğe bürünmüş gerçek bir sevgilidir. Gözleri mavi, elleri kınalıdır. Divan şiirinde sevgili hep ulaşılmaz bir konumdadır, aşığa yüz vermez, onu görmek neredeyse imkânsızdır. Ancak Nedîm'in bahsettiği sevgili iki eli kanda da olsa aşığın yanına gelen bir sevgili tipidir. Nedîm ayrılık acısı çekmez. O, cefalı bir sevgili de istemez.

2.7.3. Yeni Orjinal Benzetmeler ve Hayaller: Gazeller orjinal benzetmeler ve hayaller bakımından değerlendirildiğinde Nâîlî'nin gazelinde bu tarz benzetmelere, hayallara rastlarız. Gazelin ikinci beytinde sıkıntı harmana benzetilmiştir. Uzun zamandır çekilen bu sıkıntıların hasat zamanı gelmiştir. Sıkıntı harmanının hasadı ise yığın yığın cerehatlardır. Bunlar harmanın ürünü harman gibi top top olmuş yaralardır. Nâîlî'nin gazelindeki bir başka orjinal benzetme dördüncü beyitte yapılmıştır. İsteklerin gerçekleşmesi somutlaştırılarak anlatılmıştır. Buna göre karşılık bulmayan dua ve istek beş parasız, züğürt bir ele benzetilmiştir. Bu elin parmaklarının arası açık olduğu için istekler bu parmaklardan dökülmekte ve istek sahibinin eli boş kalmaktadır. Nâîlî'nin gazelindeki bir başka orjinal benzetme birinci beyitte "hayret" in "reh-zen" yani bir hayduta benzetilmesidir.

Nedîm'in gazelinde ikinci beyitte bir orjinal hayal ve benzetme yapılmıştır. Şair sevgilinin mavi gözlerini, kemer altına yuva yapan iki kumruya benzetmiştir.

Haşmet'in gazelinde ilk beyitte dilim göğüs gam defterine, göğüsteki dilim dilim yaralar ise o defterdeki gamın şerhinin yapıldığı yazılara benzetilmiştir. Haşmet'in şiirinde klasik Türk şiirinin alışlagelmiş klasik benzetmeleri ve mecazları da kullanılmıştır. Gönlün bir denize, gönlün içinde bulunduğu durumunun ise bu denizdeki dalgalara benzetilmesi gibi.

Orijinal hayal ve benzetmeler, hem sebk-i hindi şiirinde hem mahalli üslûpta hem de hikemî tarzda görülen ortak bir özelliktir.

2.8. Edebî Sanatlar

Gazeller edebî sanatlar bakımından incelendiğinde Nâîlî'nin gazelinde teşbih ve istiare sayısı 14'tür. Teşhis sayısı ise 2'dir. Nedîm'de teşbih ve istiare sayısı 5 olup teşhis sayısı 3'tür. Haşmet'in gazelinde 6 adet teşbih yapılmıştır. Gazeller içerisinde teşbih, istiare sayısı en fazla olan Nâîlî'nin gazelidir. Nâîlî'nin gazelinde 1 telmih, 3 mübalağa örneği bulunmaktadır. Bu sanatlar diğer iki gazelde

bulunmamaktadır. Nedîm'in gazelinde 1 hüsn-i talil, 2 istifham ve 3 nidâ sanatı görmekteyiz. Bu sanatlar, diğer iki gazelde kullanılmamıştır. Haşmet'in gazelinde sadece benzetmelerden faydalanılmıştır.

Sebk-i hindi şiirinde az sözle çok şey anlatmak istenir. Bu nedenle sözü kısaltıp anlamı çoğaltan teşbih, istiare, telmih gibi sanatlardan çok yararlanılır. Bu üslûbun özelliklerinden biri de abartılı ifadelerle yer verilmesidir. Çekilen acılar, ızdıraplar abartılı bir şekilde anlatıldığı gibi şairler yeni hayaller bulmak için de mübalağaya başvururlar. Nâîlî'nin şiirinde sözü edilen bu sanatların sıkça kullanıldığını görmekteyiz.

Nedîm'in şiirinde benzetmelere yer verilmiştir. Diğer iki şiirden farklı olarak bu gazelde istifham sanatının ve nidâ sanatının kullanılması dikkat çekicidir. Bu iki sanatın şiire kattığı samimi, doğal hava şiirin üslûbunun konuşma üslûbuna yaklaşmasına katkı sağlamıştır.

SONUÇ

Nâîlî, Nedîm ve Haşmet'e ait incelenen üç gazelde üslûp ve muhteva bakımından birtakım benzer ve farklı özellikler olduğu görülmektedir. Gazellerin aruz kullanımına bakıldığında Nâîlî ve Nedîm'in gazellerinde imale ve vasl sayısı, Haşmet'in gazelden daha fazladır. Bu da iki şiirin daha âhenkli bir söyleyişe sahip olduğunu göstermektedir. Gazelerde kullanılan kelimelerin kökenine bakıldığında Nâîlî'nin gazelinde Farsça kelimelerin fazlalığı, buna karşın Türkçe kelime sayısının az olması dikkati çekmektedir. Haşmet'in gazelinde Arapça kelime sayısının fazla olduğu, Türkçe kelime sayısının daha az olduğu görülmektedir. Bu kelime tercihi anlatılan konuyla örtüşmektedir. Nedîm'in şiirinde en fazla Farsça kelime kullanılmış olup bunu Türkçe kelimeler takip etmektedir. Kelimelerin kullanım oranı olarak birbirine yakındır. Nedîm'in gazelinde Türkçe kelimelerin sayısı diğer iki gazele oranla daha fazladır.

Gazeller kelime grupları bakımından incelendiğinde, Nâîlî'nin gazellerinde Farsça birleşik sıfatlarla yapılan terkiplerin diğer gazellere oranla daha fazla olduğu görülmektedir. Bu terkipler alışılmamış terkipler olup soyut kavramların somut unsurlara benzetilmesiyle oluşan orijinal terkiplerdir. Bu terkip kullanımını Haşmet'in gazeli takip eder. Hem Nâîlî'nin gazeli hem de Haşmet'in gazeli daha uzun terkiplerin olduğu külfetli bir dile sahiptir. Nedîm'in gazelinde bu oran daha düşüktür. Ancak Nedîm'in gazelinde Türkçe tamlama sayısı diğer iki gazelden daha fazladır. Gazellerdeki kelime gruplarından deyimlere bakıldığında 6 deyimle Nedîm'in gazelinde deyim kullanımının fazla olduğu görülür. Haşmet'in gazelinde de 2 deyim bulunmaktadır. Nâîlî'nin gazelinde deyim kullanılmamıştır. Nedîm'in gazelinde günlük dile ait kullanımlara rastlanırken diğer gazelerde bu kullanım görülmez. Dize sayıları bakımından gazeller değerlendirildiğinde, Nedîm'in gazelinin 21 dizeyle diğer iki gazelden daha fazla dizeden oluştuğu görülür. Diğer iki gazelin dize sayıları birbirine eşit olup 10'dur. Nedîm'in hareketli

ve Lale Devri'nin canlılığını çağrıştıran coşkulu anlatımı, kısa cümlelerle ve dize sayılarıyla desteklenmiştir.

Gazeller muhteva açısından değerlendirildiğinde Nâîlî'nin gazelinde elem, dış dünyayı kendi gözüyle algılayıp yorumlama, karamsarlık hâkimdir. Nedîm'in gazelinde yer yer çekilen acıdan, sevgiliden şikâyet olsa da neşeli bir eğlence meclisi, sevgiliyle bir olma gibi mutluluk veren dış dünyaya yönelik bir anlatım vardır. Haşmet ise gazelinde görünen âlemin hakikati üzerinde durur. Âleme hikmetle bakmayı öğütler. Haşmet'in gazelinde mübalağalı bir anlatım göze çarpar; çekilen acı abartılı bir şekilde anlatılmıştır. Gazellerdeki sevgili tiplerine bakıldığında Nâîlî'nin gazelindeki sevgili klasik soyut sevgilidir. Nedîm'in şiirindeki sevgili tipi ise gerçekçi, ete kemiğe bürünmüş, âşıktan uzak durmayan bir sevgilidir. Hem Nâîlî'nin hem Haşmet'in gazellerinde dış dünya algısı gerçekçi değildir. İki şair de dış dünyayı kendi ruh dünyalarına göre yorumlamışlardır.

Sonuç olarak üç farklı üslûp temsilcisi şairin incelenen gazelleri arasında, üslûp ve muhteva bakımından benzerlikler olmakla birlikte belirgin ayrışmalar olduğu söylenebilir.

KAYNAKÇA

- Bilkan, Ali Fuat (2006). “Şiir”, *Türk Edebiyatı Tarihi II. Kitap*, ed. Talât Sait Halman vd. İstanbul: KTB Yay. 253-285.
- Demirel, Şener (2005). “17. Yüzyıl Sebki Hindi şairlerinden Nâîlî ve Fehîm'in Şiirlerinde Somutlaştırma veya Alışılmamış Bağdaştırmalar”, Sebki Hindi Sempozyumu, 29 Nisan 2005, İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi.
- Durmuş, İsmail (2012), “Üslûp”. TDV İslâm Ansiklopedisi. C. 42. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay. 383-385.
- Horata, Osman (2006). “Son Klasik Dönem (1700-1800): Şiir”, *Türk Edebiyatı Tarihi II. Kitap*, ed. Talât Sait Halman vd. İstanbul: KTB Yay. 419-540.
- Erkal, Abdulkadir (2019). “Klasik Estetikte Yeni Yönelişler: Orta Klasik Dönem (1600-1700): Şiir”, *Türk Edebiyatı Tarihi II. Kitap*, ed. Talât Sait Halman vd. İstanbul: KTB Yay. 261-328.
- İpekten, Haluk (hızl.) (1990). *Naili Divanı*, Ankara: Akçağ Yay.
- İpekten, Haluk (1999), *Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz*, İstanbul: Dergâh Yay.
- Kâşânî, Abdurrezzak (2015). *Tasavvuf Sözlüğü*, İstanbul: İz Yay.
- Kontantamer, Tunca (1993). *Eski Türk Edebiyatı Makaleler*, Ankara: Akçağ Yay.
- Macit, Muhsin (hızl.) (2016). *Nedîm Divanı*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yay.
- Mengi, Mine (2005). *Eski Türk Edebiyatı Tarihi Edebiyat Tarihi-Metinler*, Ankara: Akçağ Yay.
- Mum, Cafer (2019). “Sebki Hindi”, *Türk Edebiyatı Tarihi II. Kitap*, ed. Talât Sait Halman vd. İstanbul: KTB Yay. 392-415.
- Mum, Cafer (2018), “Koca Râgıp Paşa'nın “Söyler” Redifli Gazeli Üzerine Üslûp İncelemesi”, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, 118 (233): 105-122.

Özgül, Kayahan (2019). “Şark Ekspresiyle Garba Sefer”, *Türk Edebiyatı Tarihi II. Kitap*, ed. Talât Sait Halman vd. İstanbul: KTB Yay. 595-658.

Türkçe Sözlük (2005). Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.

Uludağ, Süleyman (1999). *Tasvîf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Marifet Yay.

Arslan, Mehmet, Aksoyak, İ. Hakkı (hızl.) (2018). *Hasmet Divanı*, Ankara: T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü e-kitap. www.kulturturizm.gov.tr
<https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-20411kayahan6/hasmet-divani.html> (erişim tarihi: 10. 01.2025).